

B.3.1 Znásilnění

Výzkumy potvrzují, že znásilnění je zločin, jehož se ženy obávají vůbec nejvíce (Gordon a Riger, 1991; Warr, 1985). Strach z něj je přítomen již mezi malými dívkami, jak nedávno odhalil výzkum, který se zákyň prvního stupně základních škol ptal: „Chtěla bys spíš mužem, nebo ženou? Proč?“ Jedna desetiletá dívka odpověděla (cit. dle Snow, 1992, s. 1E): „Nejhorší na tom, když je člověk žena, je, že nás znásilňují a zabíjejí. Ženy může jejich krása zabít.“ Jak naznačuje odpověď této dívky, strach ze znásilnění není založen jen na faktu, že znásilnění je závažný zločin, ale také na tom, že je spojováno s dalšími závažnými trestnými činy, jako je loupež nebo vražda, a (vedle samotného znásilnění) i s dalším, samoučelným násilím (Gordon a Riger, 1991; Madriz, 1997). Strach žen ze znásilnění je posilován také obavou, že se při něm nakazí nemocí AIDS (Center for Women Policy Studies, 1991a).

Podle „kriminálních hodin“ FBI dojde ve Spojených státech ke znásilnění každých šest minut (Federal Bureau of Investigation, 1997). V osmdesátých letech rostl v USA počet případů znásilnění čtyřikrát rychleji než kriminalita celkově (U. S. House of Representatives, 1990; viz též DeKeseredy et al., 1993). V první polovině devadesátých let však celkový počet násilných trestných činů poklesl a s ním ubylo i znásilnění, konkrétně o 15 % (Federal Bureau of Investigation, 1997). Není jasné, zda tento pokles skutečně znamená snížení počtu vykonaných znásilnění nebo větší neochotu na straně obětí tyto trestné činy ohlašovat. Pohlavně motivované napadení totiž patří k těm násilným trestným činům, které jsou policii ohlašovány *nejméně často* (Center for Women Policy Studies, 1991a). Také pravděpodobnost odsouzení pachatele je u znásilnění poměrně nízká. Zatčením končí asi polovina ohlášených případů znásilnění a pouze 22 % těchto zatčených je usvědčeno (Federal Bureau of Investigation, 1997; Greenfeld, 1997). Přibližně 66 % usvědčených pachatelů je odsouzeno k trestu odnětí svobody, průměrně v délce těsně pod deset let; ve skutečnosti však většina pachatelů ve vězení stráví méně než pět let (Greenfeld, 1997). Nemůžeme se neptat po příčinách této alarmující statistiky.

Podle zákona dochází ke **znásilnění** tehdy, jestliže jedna osoba dosáhne za použití násilí – nebo pod pohrůzkou jeho použití – pohlavního styku (vaginálního, orálního nebo análního) s druhou osobou. Na základě této jasné definice bychom mohli usoudit, že stíhat znásilnění je vcelku jednoduché, zvláště vezmeme-li v úvahu současný stav lékařské techniky a moderní metody sběru důkazů. Avšak přestože se na první pohled může zdát, že o znásilnění lze uvažovat v dichotomiích (tj. že

určitý kontakt znásilněním buď je, nebo není), výzkumy naznačují, že obsah toho, co je za znásilnění označováno, se u různých skupin – včetně obětí a pachatelů – podstatně liší (Bourque, 1989; Williams, 1985). Naše společnost bohužel trestný čin znásilnění stále ještě nahlíží skrze řadu mýtů týkajících se pachatelů znásilnění i jejich obětí. Mezi ně patří například názor, že některé ženy mají rády, když si je někdo „vezme“ silou; že ženy na sexuální návrhy mužů vždy nejprve říkají „ne“, aby vypadaly „slušně“, a muž je musí „přemlouvat“; že řada žen může ke znásilnění provokuje svým chováním, a tak vlastně dostává, co si zaslouží; a konečně že většinu znásilnění páchají cizí muži, kteří napadají osamělé ženy na opuštěných místech či v temných uličkách. Jak prohlásila skupina vysokoškolských studentů při nedávné diskusi o problému znásilnění: Jestliže si žena pozdě večer sama vykračuje městem a je znásilněna, co jiného mohla čekat? Měla být rozumnější, opatrnější (viz též Madriz, 1997). Oběti znásilnění se tedy setkávají s nesnázezi neznámými obětmi jiných trestných činů; spíše než aby stát prokazoval vinu pachatele znásilnění, musí ony samy prokazovat svou bezúhonnost (Estrich, 1987). Pro lepší pochopení celého problému se nyní na některé mýty týkající se znásilnění podíváme blíže.

Jedním takovým mýtem je představa, že oběti znásilnění často udělaly něco, čím útok vyvolaly nebo usplížily. To znamená, že když jde o oběť trestný čin ohlásit, musí dokazovat, že je „skutečnou“ obětí nebo že je hodna být za oběť vůbec uznána. Aby se jí to podařilo a policie se jejím trestním oznámením začala zabývat, musí napadení oznámit okamžitě; odkládání zvyšuje pravděpodobnost, že policie shledá stížnost *neopodstatněnou* – tj. že oficiálně prohlásí, že se domnívá, že k trestnému činu nedošlo nebo že jej nebude možné stíhat. Oběť musí vykazovat citové i tělesné trauma; absence řezných ran, modřin a dalších zranění může zpochybnit její důvěryhodnost (viz např. „Quebec to Appeal Rape Case“, 1997). Co je však nejdůležitější, oběť musí příslušné úřady přesvědčit, že není za trestný čin nijak odpovědná (Bourque, 1989). Splnit tuto poslední podmínku je zvláště těžké, protože sebemenší odchýlení od „slušného chování“ může posloužit jako důkaz zavinění ze strany oběti. Muži například ohlašují skutečnost, že byli znásilněni, v ještě menším procentu případů než ženy – očekává se od nich přece, že se dokážou ubránit. Jde-li o muže homosexuální, může ohlášení znásilnění přinést víc škody než užítku: gayové jsou vzhledem ke svému rozhodnutí pro „deviantní“ životní styl jen zřídka uznáni za „skutečné“ oběti znásilnění a ohlášení činu může ještě vyústit v šikanování ze strany úřadů a dalších osob.

Mužů je však mezi oběťmi znásilnění pouhých 6 % (U. S. Department of Justice, 1997b). Převážnou většinu obětí tvoří ženy; ty také při ohlašování znásilnění zvláště často prožívají nové trauma. Mýtus spoluviny oběti vede k tomu, že pokud se ukáže, že znásilněná žena porušila některý ze stereotypních předpokladů o pořádaném ženském chování (tj. pila alkohol nebo užíla drogu, šla pozdě večer sama, šla k útočnickovi domů nebo ho pozvala k sobě, šla bez doprovodu do baru či restaurace nebo byla „vyzývavě“ oblečena), zvyšuje se pravděpodobnost, že na základě jejího oznámení nebude trestní stíhání vůbec zahájeno a že – pokud ke stíhání dojde – bude útočník zproštěn viny (viz např. „Nature of Clothing“, 1990). V případě znásilnění shledává policie bezpředmětnými čtyřikrát více oznámení než v případě jiných registrovaných trestných činů (Federal Bureau of Investigation, 1997).

V důsledku mýtu spoluviny oběti se některé skupiny žen jako například prostitutky či narkomanky stávají v jistém smyslu „neznásilnitelnými“. Případy znásilnění oznámené prostitutkami či ženami závislými na drogách policie běžně nechává nevyšetřeny. „V New Havenu [stát Connecticut] odpověděli policisté prostitutce oblečené do práce slovy: ‚Co jste čekala? Vždyť se na sebe podívejte.‘ V Houstonu zase policisté sklopili notesy, jakmile oběť uvedla, že byla znásilněna v narkomanském doupěti. Na předměstí Atlanty byly oběti varovány, že budou podrobeny testu na detektoru lži, a jestliže se kterákoliv část jejich tvrzení ukáže jako nepravdivá, půjdou do vězení“ (Gross, 1990, s. A14).

Mýty, podle nichž mají ženy vnucený sex rády, když říkají „ne“, myslí ve skutečnosti „ano“ a ze znásilnění obviňují muže často neprávem, protože se stydí nebo se chtějí mužům pomstít, vedly v minulosti k zavedení přísných pravidel dokazování znásilnění, v nichž důkazní břemeno fakticky spočívalo na oběti. Výpověď oběti musela být například potvrzena dalšími svědectvími a muselo být prokázáno, že se oběť útočnickovi dostatečně bránila. Dnes již je v USA i jiných státech řada těchto podmínek změněna či odstraněna. Navzdory právním reformám se však soudci i soudní poroty stále zdráhají věřit obětem znásilnění, uznávat obviněné vinnými a ukládat jim tresty (Bourque, 1989; Herman, 1988). Uvedme například doporučení, které v roce 1996 pronesl jistý soudce na Novém Zélandě směrem k porotě těsně před tím, než se odešla poradit o rozsudku v případě znásilnění: „Svět by byl mnohem méně vzrušující, kdyby v dosavadních dějinách každý muž přestal, jakmile by žena jedinkrát řekla ne“ („New Zealand Judge“, 1996). Porota složená ze sedmi žen a pěti mužů se radila pouhých 45 minut, než obžalovaného zprostila viny. Tento případ bohužel nezmiňujeme jen jako jakousi kuriozitu z daleké země: ve Velké Británii řekl soudce třináct-

ileté oběti znásilnění, která byla v okamžiku útoku opilá, že by měla s pitím počkat, až bude větší, ale pokud čekat nemůže, ať si alespoň alkohol ředí limonádou (Gibb, 1998). A konečně i ve Spojených státech, konkrétně v New Yorku, vyzval soudce patnáctiletou oběť pohlavně motivovaného napadení, aby před soudem předvedla, jak ji obžalovaný osahával na prsou (Kocieniewski, 1995). Při jiném soudním přelíčení prohlásil zástupce státu Severní Karolína, že „skutečná“ oběť znásilnění nemůže otěhotnět, protože při „opravdovém“ znásilnění se v těle ženy „neuvolňují ženské šťávy a neprobíhají normální tělesné funkce“ („Lawmaker's Rape View“, 1995). A konečně Nejvyšší soud státu Michigan rozhodl, že mají-li záznamy ze soukromých konzultací oběti znásilnění s jejím právním zástupcem zásadní význam pro obhajobu, lze je při procesech s obviněným útočnickem použít jako důkaz (Boyle, 1994).

Uvedené příklady ukazují, že ve většině případů znásilnění není základní otázkou to, zda měla žalující strana s obžalovaným pohlavní styk, ale zda se stykem *souhlasila*. Jak dobře ví mnoho žalobců, právě souhlas oběti je vůbec nejtěžší vyvrátit, zvláště v případech, kdy se s obviněným znala. Případy, kdy oběť útočníka zná – ať více, či méně dobře –, se označují jako **znásilnění známou osobou**. Podle Federálního ministerstva spravedlnosti (U. S. Department of Justice, 1994) tvoří takové případy nejméně 55 % všech znásilnění. Čím je oběť mladší, tím vyšší je pravděpodobnost, že svého útočníka znala: znásilnění známou osobou tvoří dokonce 90 % všech ohlášených případů znásilnění obětí mladších dvanácti let (Greenfeld, 1996). Velká většina znásilnění známou osobou však vůbec není ohlášena: ženy a dívky znásilněné cizím člověkem oznamují znásilnění desetkrát častěji než ženy znásilněné někým, koho znají (U. S. House of Representatives, 1990).

Znásilnění známou osobou jsou obzvláště četná v universitních areálech. Ačkoli Roiphe (1993) tvrdí, že termín „znásilnění při soukromé schůzce“ se velmi často nesprávně užívá pro případy, v nichž si muži slovně vynucují sex na svých přítelkyních nebo kdy k pohlavnímu styku dojde proto, že žena je vlivem alkoholu či drog „sexuálně dezorientována“, empirické výzkumy potvrzují, že výskyt znásilnění známou osobou či na schůzce s partnerem není mezi studenty v žádném případě zanedbatelný. V rozsáhlém tříletém výzkumu, který prováděli Koss et al. (1987) mezi vysokoškolskými studenty, uvedla každá osmá studentka, že se v průběhu předcházejících dvanácti měsíců stala obětí znásilnění nebo pokusu o ně; 84 % znásilněných žen pachatele znalo. K obdobným závěrům došli i autoři dalších výzkumů (viz Schwartz a DeKeseredy, 1997, kde lze najít podrobný přehled výzkumů těchto typů znásilnění mezi vysokoškolskými studenty).

Znásilnění známou osobou se vyskytuje tak často, že podle některých autorů není ani žena, která nechodí večer sama a vyhýbá se určitým čtvrtím, nutně chráněna před nebezpečím pohlavně motivovaného napadení (Gordon a Riger, 1991; Stanko, 1996). K více než 33 % znásilnění dochází u oběti doma a 21,3 % v bytě či domě přátel, příbuzných nebo sousedů oběti nebo v jejich blízkosti (U. S. Department of Justice, 1997).

Typem pohlavně motivovaného napadení, k němuž dochází prakticky výhradně u oběti doma, je **znásilnění manželem**. Dříve nemohl být manžel obviněn ze znásilnění, ani když manželku k pohlavnímu styku donutil násilím nebo když byli zákonně odloučeni. Bylo tomu tak hlavně proto, že žena byla podle práva považována za majetek manžela, a muž tedy sotva mohl být stíhán za to, že na základě vlastního rozhodnutí nakládal se svým majetkem, jak uznal za vhodné. Stát Oregon zrušil vynětí manželství z legislativy týkající se znásilnění teprve v roce 1977. O dva roky později se James K. Chretien stal prvním člověkem ve Spojených státech usvědčeným ze znásilnění v manželství (Reid, 1987).

Výzkumy naznačují, že znásilnění v manželství často doprovázejí i jiné formy násilí v rodině. V rámci výzkumu, jehož se účastnilo 644 vdaných žen, vypovědělo 12 % dotazovaných, že byly svými manžely znásilněny (Russell, 1990). Finkelhor a Yllö (1985) ve své studii 393 náhodně vybraných žen uvádějí, že polovina dotazovaných žen hovořila o více než dvaceti případech znásilnění manželem a 48 % uvedlo, že znásilňování je součástí tělesného zneužívání, jehož se vůči nim manželé běžně dopouštějí. Podle nejčastěji citovaných statistických údajů dochází ke znásilnění v 9 až 14 % amerických manželství (Bergen, 1996). Znovu připomeňme, že zde nehovoříme o situacích, kdy si jeden z partnerů přeje pohlavní styk a druhý nikoli, avšak přistoupí na něj z lásky nebo protože chce druhému udělat radost. Znásilnění v manželství je brutální fyzické napadení, které může mít pro oběť vážnější důsledky než znásilnění cizím člověkem, neboť pachatelem je člověk, kterého oběť zná a kterého přinejmenším někdy v minulosti milovala a důvěřovala mu (Bergen, 1996; Finkelhor a Yllö, 1985).

Přestože trestní zákoníky všech amerických států dnes vynucování pohlavního styku mezi manželskými partnery zakazují, ve třiatřiceti státech nejsou muži za určitých podmínek za znásilnění manželek stíháni; to je převážně způsobeno přežívajícími pochybnostmi o možnosti dokázat v manželském soužití nesouhlas s pohlavním stykem. V některých státech může například žena svého manžela obvinít ze znásilnění pouze tehdy, donutí-li ji k pohlavnímu styku za použití zbra-

ně. V několika státech je možné obvinít manžela ze znásilnění, jen pokud spolu oba partneři nežijí. Některé jiné státy vyžadují, aby manželé byli zákonně odloučeni nebo měli podanou žádost o rozvod. Ve třech státech nelze za znásilnění stíhat nejen členy manželských párů, ale ani partnery v nesezdaném soužití (Bergen, 1996; Small a Tetreault, 1990). Mnohé manželky se jen nesmírně těžko odhodlávají k tomu, aby podaly na svého manžela trestní oznámení za znásilnění, zvláště je-li znásilňování součástí dlouhodobějšího pravidelného domácího násilí. Tyto ženy se bojí, že by se jim manžel mstil (viz kapitola 6). V mnoha případech se navíc ženy stydí a nechtějí, aby se tento problém dostal na veřejnost (Bergen, 1996).

Způsob, jímž se v trestním řízení zachází s oběťmi znásilnění, se za posledních dvacet let podstatně zlepšil. Většina policistů dnes například prochází speciálním výcvikem, jehož cílem je, aby se dokázali vcítit do traumatu oběti; mezi soudci je však podobný výcvik mnohem méně častý (Kocieniewski, 1995). Po celých Spojených státech rovněž funguje bezpočet center, která obětem nabízejí právní i jinou pomoc. Tento pozitivní vývoj lze jistě uvítat, zároveň je však pravda, že se i nadále soustřeďuje na znásilnění jako na „ženský problém“, a nikoli problém mužského násilí páchaného na ženách. Hovořili se o pachatelích znásilnění, jsou většinou popisováni jako psychicky narušení jedinci, kteří potřebují speciální lékařskou péči (Madriz, 1997). Zajímavé přitom je, že výzkumy neodhalily nic, co by nasvědčovalo vyššímu výskytu psychických poruch mezi pachateli znásilnění. U pachatelů znásilnění je ve srovnání s pachateli jiných typů trestných činů vyšší pravděpodobnost, že byli jako děti tělesně či pohlavně zneužíváni, kromě tohoto zjištění však psychologické testy na žádný výrazný rozdíl mezi pachateli znásilnění a ostatními muži nepoukazují (Greenfeld, 1997; Scully a Marolla, 1985). Jak poznamenává Herman (1988, s. 702–703), „z diagnostického hlediska je nejvýraznějším rysem sexuálně motivovaných útočníků jejich zjevná normálnost. Většina z nich nesplňuje podmínky žádné psychiatrické diagnózy.“ Důraz kladený na psychopatologii pachatelů znásilnění pomáhá držet při životě rozšířenou představu pachatele znásilnění jako „netvora“, „smyslů zbaveného zvířete“; slušní muži přece neznásilňují. Tyto představy odvracejí pozornost jak od kulturního kontextu, tak od mocenských vztahů, v nichž ke znásilnění dochází (Madriz, 1997; Stanko, 1996; Stanko, v tisku).

Pokud ale pachatelé znásilnění ve své většině nejsou duševně nemocní, proč tedy znásilňují? Herman (1988) se pokusila dokázat, že sklon k páčání pohlav-

ně motivovaných trestných činů je třeba chápat jako závislost podobnou například alkoholismu. Takové vysvětlení může být věcně správné, neodpovídá však na otázku, jak ona závislost vzniká a proč se někteří jedinci stávají závislími na páchání pohlavně motivovaných trestných činů, zatímco jiní nikoli. My se domníváme, že odpověď na otázku, proč se pachatelé znásilnění těchto činů dopouštějí, je třeba hledat v kulturní a sociální struktuře společnosti. Uvědomme si například, o čem vypovídají antropologické výzkumy společností, v nichž se znásilnění prakticky nevyskytuje (Lepowsky, Reiss, 1986; Sanday, 1981; Sanday, 1996a; Sutlive, 1991). Nejnápadnějším rysem těchto společností jsou relativně rovnoprávné genderové vztahy. Ani jedno pohlaví není považováno za důležitější či hodnotnější než druhé a obě jsou chápána jako silná, třebaže v odlišných oblastech činnosti. Ženy v těchto společnostech navíc nejsou sociálně a ekonomicky závislé na mužích; disponují vlastními zdroji a rozhodují se samostatně. A konečně, ve většině takových společností jsou péče o rodinu a neagresivita ceněnými stránkami lidské povahy a hodnota žen obvykle nespočívá v jejich sexualitě, nýbrž v moudrosti a schopnostech.

Srovnajme tyto společnosti se společností americkou, která mezi industrializovanými společnostmi světa patří k „nejvíce náchylným k sexuálnímu násilí“ (U. S. House of Representatives, 1990). Rozdíly jsou nepřehlédnutelné. Za prvé žijeme v mimořádně násilné společnosti. Výjimečně vysoký není jen výskyt znásilnění, ale též výskyt vražd a zabití; ten je v USA nejvyšší ze všech industrializovaných států. Násilí však není tolerováno u všech stejně; očekává se, ba podporuje u mužů, nikoli však u žen. To je přitom pouze jeden rozměr nerovných genderových vztahů v naší společnosti. Muži ovládají více společenských statků, a mají proto větší moc než ženy; nezřídka užívají násilí, aby svou moc dále rozšiřovali. Jedním z nečetných „nástrojů vyjednávání“, kterými ženy v naší společnosti disponují, je jejich sexualita – a násilí mužů je může zbavit kontroly i nad ní. Jak řekl jeden usvědčený pachatel znásilnění: (cit. dle Scully a Marolla, 1985, s. 261).

„Znásilnění je mužovo právo. Když na to žena nechce přistoupit dobrovolně, má si to muž vzít. Ženy nemají právo říkat ne. Jsou pro souložení stvořené. Je to jediná věc, ke které jsou dobré. Některé ženy se radši nechají bít, nakonec ale vždycky udělají, co se po nich chce; k tomu tady taky jsou.“

Tento citát vystihuje „dobyvatelský přístup“ k sexu, jenž je součástí americké kultury obecně, zvláště rozšířený je však v mužských kolegiálních a vrstevnických subkulturách (Schwartz a DeKeseredy, 1997). Sex je něco, co muži dostá-

vají – nebo si berou – od žen. Někdy je k tomu, aby žena sex „dala“, nutné použít sílu. Zdá se tedy, že ve Spojených státech není příliš velký rozdíl mezi „normálním“ mužským sexuálním chováním a znásilněním. Nakonec ani pachatel znásilnění, jehož jsme citovali, si nemyslí, že by se dopouštěl něčeho zlého. Jeho postoj není až tak neobvyklý: z rozsáhlých výzkumů konaných mezi studenty středních a vysokých škol vyplývá, že mnoho mladých mužů i žen se domnívá, že za určitých okolností je správné, pokud muž ženu k pohlavnímu styku donutí (Koss et al., 1987; Schwartz a DeKeseredy, 1997). Podobná zjištění dokládají, v jak velké míře je v naší kultuře přijímáno pohlavně motivované násilí vůči ženám. Schwartz a DeKeseredy (1997), ale i další autoři (Benedict, 1997; Sanday, 1990; Sanday, 1996) zjistili, že ve výhradně mužských sociálních sítích, zejména pak v různých studentských a profesních „bratrstvech“, kde je normou silná konzumace alkoholu, ale také například v mužských sportovních družstvech, jsou určité ženy, zejména jsou-li pod vlivem alkoholu nebo drog, považovány za „legitimní sexuální objekty“. V universitním prostředí se takové postoje a chování setkávají s tichým souhlasem, protože je jen malá pravděpodobnost, že by se stížností tak nedůvěryhodné oběti dostalo seriózního posouzení a že by útočníci mohli být přísně potrestáni (Schwartz a DeKeseredy, 1997; viz též Benedict, 1997; Bernstein, 1996; Lipsyte, 1998).

Slova zmíněného pachatele znásilnění jsme konečně citovali i proto, abychom si uvědomili, do jaké míry jsou ženy v naší společnosti sexuálně „objektivizovány“. Na rozdíl od žen ve společnostech, jež znásilňování prakticky neznají, je na ženy ve Spojených státech, ale i mnoha dalších zemích nahlíženo jako na objekty sexu a s ženskou sexualitou se nakládá jako se zbožím. Nejznámějším projevem pojmání ženské sexuality jako objektu a zboží je bezesporu pornografie. Právě jí a jejímu vztahu k násilí páchanému na ženách se nyní budeme stručně věnovat.

8.3.2 Pornografie

V roce 1969 uvedla Prezidentská komise pro otázky příčin a prevence násilí (*President's Commission on the Causes and Prevention of Violence*) ve své zprávě, že zobrazování násilí ve sdělovacích prostředcích může jedince vést k násilnému chování. Ze zprávy Prezidentské komise pro otázky obscenity a pornografie (*Presidential Commission on Obscenity and Pornography*) z roku 1971 naopak vyplynulo, že mezi vystavením vlivu pornografie a následným pohlavně motivovaným násilím páchaným na ženách příčinná souvislost neexistuje. Pornografie je tedy podle této zprávy v zásadě neškodná. Úplný zvrát tohoto postoje pak v roce 1986